

УДК 78.035(477)+94

В.М. Кавун

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕСТРАДНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ XX – ПОЧАТКУ XXI СТ.

В умовах розбудови України кінця XX – початку XXI ст. назріла необхідність узагальнення здобутків національної культури на основі аналізу сучасного стану та тенденцій розвитку її видів, жанрів, форм і, насамперед, у галузі професійного естрадного мистецтва. Адже музичне мистецтво є відображенням традицій українського народу, особливості менталітету, характеризує феномен свідомості та самосвідомості українців, а також сфери їх професійної діяльності в галузі естрадного мистецтва. Тому музична культура України виступає об'єктом і предметом досліджень фахівців гуманітарних, культурологічних та мистецтвознавчих напрямів, а творча діяльність навчальних установ, художніх колективів, видатних культурно-громадських діячів має важливе значення для розвитку національної музичної культури України загалом [5; 32-34, 9; 54-55]. Саме ці аспекти потребують професійного підходу щодо вивчення на засадах музичної україністики.

Упродовж XX ст. вітчизняні вчені досліджували естрадно-музичне мистецтво України в різних аспектах: вивчали його історію, генезу та шляхи розвитку, його періодизацію (Н.Барна, Є.Бобровников, Є.Бортник, Л.Гайдамака, В.Герасимов, Л.Гнатюк, В.Гуцал, А.Данилюк, А.Калениченко, І.Козаченко, А.Мельник, В.Пучко, Ю.Рева, В.Скоромний, В.Степурко, К.Стеценко, М.Юрченко); присвячували свої студії актуальним питанням музичного, перш за все, естрадного репертуару сучасних українських композиторів (Л.Горенко, А.Гуменюк, П.Іванов, В.Комаренко, М.Лисенко, С.Марцинковський, Л.Носов, Г.Степанченко); висвітлювали методику роботи з художнім колективом, особливості його функціонування, специфіку виконавської діяльності і майстерності (Є.Безп'ятов, В.Воєводін, О.Ільченко, І.Розумний, Ю.Прохорова, Є.Юцевич); порушували питання створення нового репертуару для професійних музичних колективів (В.Дейнега, Л.Дражниція, В.Гуцал, Д.Пшеничний); специфіки викладання естрадного музичного мистецтва в системі ВНЗ України [6-11, 13; 23-26]. Однак, попри значну кількість наукових робіт, присвячених зазначеним проблемам, не вистачає комплексних досліджень, в яких би простежувалася культурно-історична еволюція естрадного музичного мистецтва з урахуванням передумов виникнення, становлення в системі ВНЗ України мистецького спрямування, а також художні особливості естрадного мистецтва. Цим і зумовлений вибір *теми даної статті*.

XX ст. називають добою естради, XIX – століттям літератури, а епоху Відродження – золотим століттям образотворчого мистецтва. Ці визначення свідчать не стільки про популярність того чи іншого виду творчості, скільки про його можливість відобразити світосприйняття епохи, її духовні цінності, надії та ілюзії.

Що ж таке сучасна естрада? В перекладі з латини – естрада – помост, підлога. В сучасній практиці естрадою називають відкритий концертний майданчик, припіднятий над землею або рядами глядацьких крісел. Сцена, на відміну від естради, являє закритий з трьох сторін концертний майданчик [7; 60]. Отже, естрада – це, перш за все, відкритість всього: акторського мистецтва, принципів зовнішнього оформлення, способів спілкування з публікою тощо. Безперечно, естрада – багатожанровий вид мистецтва, що поєднує елементи театрального, музичного, циркового видовищ. Як і кожен вид мистецтва, естрадне має особливі художньо-естетичні ознаки. Найважливішою з них є імпровізаційність, а другою особливістю естради є її лаконізм. Ці поняття розповсюджуються майже на всі складові естрадного мистецтва – авторський твір, виконавські та акторські засоби його втілення, компоненти зовнішнього оформлення, технічні умови демонстрації тощо. Лаконізм дозволяє естраді оперативної відгукнутись на будь-яку соціально важливу подію. Отже, соціальна

мобільність є третьою ознакою цього мистецтва [1; 136-139]. Ще однією рисою, притаманною естраді, – є святковість, доступність сприйняття, жанрове розмаїття. Безперечно, естрада – синтетичний вид мистецтва. Естрадна вистава (концерт) складається з окремих номерів різних жанрів. У створенні цих номерів бере участь чимало людей різних професій. Від їх таланту і майстерності залежить успіх праці всіх учасників цього складного процесу [6; 15-22].

Сучасна класична музика, джаз і рок – три головні гілки музичної культури другої пол. ХХ ст. Всі вони належать до форм сучасного естрадного мистецтва. Важливою сферою музичного життя цього періоду стала і поп-музика – комплекс популярних музичних напрямлень та індустрії розваг. Саме у класиці, джазі і року є спільне коріння – етнонаціональні традиції фольклору. Композитори ХІХ ст. працювали в основному з міським фольклором, який вже пройшов професійне аранжування. Пошуки в цьому напрямі вплинули на виникнення у 50-х роках ХХ ст. рок-музики – явища, що перевернуло парадигму музичного світосприйняття. Загалом, надати визначення рок-культурі непросто [2; 110-122]. Насамперед, це особливий спосіб життя в музичному просторі, де об'єдналися композиторська творчість та імпровізація, музика і сценічне дійство, живий звук і складні ефекти електронної техніки.

Виникнувши під впливом фольклору, ця культура не пов'язувала себе з конкретними традиціями: мова рок-культури інтернаціональна і спрямована на об'єднання людей різного походження й світогляду. Провідна роль у рок-музиці належить психологічному та емоційному впливу, що виходить від одного слова чи звуку. Велике значення має вплив звукової потужності рок-музики на психологічний стан слухача: під час виступів, як правило, використовується потужна і складна звукопідсилювальна апаратура та сценічні ефекти [16; 9-10, 21; 94-96]. Залежно від спрямованості рок-музики і мети, яку ставлять перед собою виконавці, композиція може спонукати до глибоких роздумів, чи, навпаки, занурити слухача у стан глибокої індивідуальної філософічності, духовні пошуки тощо. Так, якщо рок-музика звучить від імені інтернаціональної аудиторії, то джазова культура тривалий час була голосом конкретного етнічного середовища, зокрема, афро-американського населення США. Джаз також є способом життя. Його основа – імпровізація, що для музиканта є формою пізнання світу через звукову семантику. Саме від джазу рок перейняв свої основні риси – потяг до імпровізації і колективних форм творчості. На відміну від рок-музики, джазова імпровізація розрахована на камерне спілкування зі слухачем. Виникнувши понад століття тому, джаз у ХХ ст. перейшов початкові етнічні кордони. На сьогодні – це інтернаціональний вид творчості з багатьма регіональними та стильовими різновидами, поширений і в Україні.

У 50-х рр. ХХ ст. поп-музикою (англ.: pop music, від popular music – «популярна, загальнодоступна музика») називали рок-музику; пізніше ці поняття розділились. Поп-музика – розважальна масова музика, що використовує стилі, жанри і форми року. В цьому її відмінність від популярної музики в широкому розумінні слова – найбільш відомих музичних творів (у тому числі й класичних). Провести межу між рок- і поп-музикою непросто, хоча на практиці будь-який прихильник естрадної музики легко відрізнити два цих полюси естрадної культури. Поп-музика орієнтується на посередній смак, тому при її створенні використовуються вже відомі музичні стандарти, логотипи [2; 110-122], але найкращі представники цієї музики (шведська група АВВА чи австралійська Bee Gees) є високопрофесійними музикантами, чії композиції користуються популярністю. В Україні зразками поп-музики були вокально-інструментальні ансамблі «Червона рута», «Кобза», «Краяни», «Смерічка», вокальні ансамблі «Явір», «Гетьман» інші колективи [2; 113-121]. Отже, естрадне мистецтво – синтетичний вид мистецтва, що культивує малі форми драми, комедії, музики, вокалу, художнє читання, хореографію, ексцентрику, пантоміму, акробатику, жонгливання, ілюзіонізм тощо. Попри свою інтернаціональну природу, воно зберігає народне коріння і етнічні традиції, які йому надають національного забарвлення,

форми й змісту. Це мистецтво орієнтується на найширшу аудиторію і спирається, перш за все, на професійну майстерність виконавців, їхню техніку перевтілення, вміння створювати лаконічними засобами ефектну видовищність, яскравий сценічний характер [13; 23-26]. Упродовж ХХ – початку ХХІ ст. на розвиток цього мистецтва поштовх надали «технічні» інновації, зокрема, кіномистецтво й телебачення. Завдяки цьому традиційні форми і прийоми естради знаходять як велику масштабність, так і психологічну глибину і яскраву видовищність.

У системі видовищних мистецтв естрада міцно посідає окреме місце як самостійне явище художньої культури. Популярність естради у найширших глядацьких середовищах змушує її відгукуватися на суперечливі естетичні потреби різних груп населення. Саме масовість аудиторії естради у минулому і теперішньому часі, її різноманітність, необхідність поєднання в творчості розважальної та виховної функцій – диктує специфічні вимоги до творців. Складність дослідження творів естрадного мистецтва і навіть вироблення методологічних підходів до їх створення зумовлена тим, що вона є конгломератом різних мистецтв. У ньому синтезуються акторську майстерність, інструментальна музика, вокал, хореографія, живопис. Загалом у цей синтез мистецтв вклинюється спорт (акробатичні й гімнастичні номери), а також наука і науково-технічний прогрес [14; 145]. Понад те, існують жанри естради, засновані на трюках, тому потребують прояву унікальних здібностей і можливостей людини (естрадно-циркові жанри та ін.).

Особливі вимоги естрадного мистецтва до музичного виконання, що є процесом відтворення музичної композиції засобами виконавської майстерності. Необхідно зазначити, що в концертній та навчальній практиці маємо *три рівні музичного виконавства*: майстерне, професійне і навчальне. На відміну від просторових мистецтв, естрадна музика як часове мистецтво, потребує акт відтворення музичної композиції професійним виконавцем. Об'єктивно музичний твір (естрадного жанру), існуючи в нотному запису чи аудіозапису, своє реальне звучання, а головне своє соціокультурне буття, знаходить лише в процесі відтворення його виконавцем, іншими словами: через вияв художньої інтерпретації [21; 94-95]. Музичне виконавство в галузі естрадного мистецтва формується на тому історичному етапі розвитку музики, коли виникає система фіксації музичних творів нотами, відео- та аудіозаписами. Відтворення, інтонування нотного тексту, його інтерпретація – акт творчий. Виконавське інтонування відрізняється від композиторського своєю інтонаційною природою. Найтонші інтонаційні нюанси, агогічні, динамічні та темпові відхилення, різноманітні способи звуковидобування – не зафіксовані в нотах, вони складають комплекс виконавських засобів естрадного виконавця, доповнюючи елементи музичної мови – мелодіку, гармонію, метроритм, фактуру тощо, якими користується композитор, автор тексту та виконавець.

Відповідно до манери інтонування виконавцем, обумовленої його творчою індивідуальністю, ступенем чуйності до сприйняття музики, можливе різне розкриття її образного змісту та емоційного тону. Художня реальність музичного твору естрадного зразка, що існує у вигляді нотного тексту і відтворюваної виконавцями версії, базується на основі закладених у творі естетичних закономірностей, принципово відрізняє музичне виконання від імпровізації [4; 15-19].

Становлення виконавської майстерності пройшло важливі етапи свого розвитку. «Віртуоз, що творить» – виконавець власних творів, відбивав у мистецтві лише вузьке коло емоційних станів і настроїв, що відповідали його особистим естетичним спрямуванням. Він був по-суті не більше ніж імпровізатором, що виражає власні почуття. У виконавця нового типу – тлумача композиторської творчості, виключно об'єктивний характер гри поступається місцем інтерпретації, що ставить перед виконавцем художні завдання: розкриття, тлумачення та передачу образного змісту музичного твору і задуму його автора [17; 15-19]. Отже, *імпровізація* – створення музики без попередньої підготовки, експромт. Насамперед їй належить вагомe місце в народній музичній творчості, де інструменталісти та співаки

розвивають наспіви під час виконання [20; 23-25]. Імпровізація пов'язана з інтерпретацією, адже під час виконання музичного твору імпровізація віддзеркалює інтерпретацію цього твору. Наведемо декілька визначень терміну «інтерпретація». *Інтерпретація* – індивідуальне трактування виконавцем твору (взагалі кажучи, не обумовлена однозначним задумом автора): інтерпретація ролі актором в літературному творі, інтерпретація музичного твору піаністом і т.п. [21; 95-96]. *Інтерпретація* – художнє тлумачення співаком, інструменталістом, диригентом, концертним ансамблем музичного твору в процесі його виконання, розкриття ідейно-образного змісту музики виражальними засобами виконавського мистецтва. Інтерпретація залежить від естетичних принципів школи або напряму, до яких належить артист, його індивідуальних особливостей та ідейно-художнього задуму композитора. Інтерпретація припускає індивідуальний підхід до виконуваної музики, активне до неї ставлення, наявність у виконавця власної творчої концепції втілення авторського задуму [10; 82-84].

Як і будь-який процес художньої творчості, – а створення виконавського задуму саме таким і є, – інтуїція повинна поєднуватися з логічним осмисленням творення, знанням стилістичних закономірностей інтерпретації тих чи інших творів. Природно, що план інтерпретації повинен виявляти можливо кращий зміст музичного твору, а також логіку його розвитку [4; 15-17]. Як підкреслюють музикознавці: «Для того, щоб стати інтерпретатором, необхідно володіти образним мисленням. Чим багатша уява, тим більше чуєш можливих звучань. Але виконавець повинен шукати шляхи для втілення цих фантазій. У своєму виконанні він має підкреслити драматичність, маючи на увазі буквально значення грецького слова «драма», тобто «дія» [24; 26-27]. «Значення інтерпретатора, музиканта нового типу, – йдеться в енциклопедичній статті «естрада» – особливо зростає у ХХ ст. [7; 60].

Зростає значення у виконавському мистецтві в царині естрадного жанру саме об'єктивно-пізнавальних елементів. З розвитком мистецтва інтерпретації в музичному виконавстві формуються виконавські школи, напрями, стилі, пов'язані з різним розумінням завдань і методів музичного виконання, виникають проблеми виконання, народжуються форми закріплення інтерпретаційно-виконавська редакція і транскрипція [20; 23-28], тому важливим постає методологія роботи над естрадним проектом (сольний концерт, гала-концерт, шоу-програма), що зазвичай, не включає завдання створення номерів. Тому постановка естрадного номера – одне із найбільш складних видів діяльності режисера. Як підкреслював народний артист України М.Мозговий: «Зробити хороший номер, навіть коли він йде лише кілька хвилин, важко. Можливо, так ціную мистецтво тих, кого зневажливо кличуть естрадниками, відводячи не дуже чільне місце в неписаній шкалі професій» [19; 83-84]. Цей вислів М.Мозгового підтверджує важливість естрадного мистецтва та аналіз художньої структури естрадного номера з урахуванням принципів його створення, особливо у царині виконавської та режисерсько-постановочної роботи.

Отже, естрадне мистецтва потребує особливої професіоналізації і формування світоглядних засад виконавця та режисера. Ці аспекти важливі для творення художнього образу, відображення змісту й форми музичного твору естрадного жанру, а також передачі інтерпретаторської майстерності виконавця. Адже бажання виконавця розкрити образний зміст музичного твору є головним імпульсом для формування індивідуальної інтерпретації. Безперечно, естрадне вокальне мистецтво є національним, оскільки наділене специфічними особливостями. Воно віддзеркалює ідеали та потреби сучасного суспільства та базується на інтонаційному мисленні, що уособлює творчість кращих представників естрадного мистецтва.

Список використаної літератури

1. **Барна Н.В.** Іміджмейкерство як різновид мистецької діяльності в аспекті масової культури / Н.В. Барна // Мистецтвознавчі записки: Зб. наук. пр. – Вип. 10. – К.: Міленіум, 2006. – С. 136-141.

2. **Быкова Э.В.** Рок-музыка в контексте проблем взаимодействия музыкальных культур / Э.В. Быкова // Народное творчество: перспективы развития и формы социальной организации: Сб. науч. тр. НИИ культуры. – М., 1990. – С. 109-133.
3. **Васюрина А.О.** Соціально-естетичний аналіз масової музичної культури: автореф. дис... канд. філос. наук: спец. 09.00.08 – естетика / А.О. Васюрина. – К., 1996. – 21 с.
4. **Данилюк А.І.** Масова культура в контексті демократичних перетворень ХХ століття: автореф. дис... канд. філос. наук: спец. 09.00.08 – «Естетика» / А.І. Данилюк. – К., 2000. – 19 с.
5. **Дрожжина Н.В.** Модели философско-эстетического осмысления массовой культуры и музыкального искусства эстрады: Критика и апология / Н.В. Дрожжина // Традиції та новачії у вищій архітектурно-художній освіті: Зб. наук. пр. вузів художньо-буд. профілю України і Росії / Харк. держ. акад. дизайну і мистец. – Х., 2007. – Вип. 4/6. – С. 30-34.
6. **Дунаевский И.Й.** Назревшие вопросы легкой музыки / И.Й. Дунаевский // Сов. музыка. – 1955. – № 3. – С. 14-25.
7. **Естрада** // Українська Радянська енциклопедія. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1979. – Т. 4. – С. 60.
8. **Зайцев В.П.** Естрада і телебачення / В.П. Зайцев // Вісник КНУКіМ: Зб. наук. пр. – Вип. 3 / Київський нац. ун-т культури і мистецтв. – К.: КНУКіМ, 2000. – С. 44-55.
9. **Калениченко А.** Українська масова музична культура: здобутки, проблеми, шляхи розв'язання / А.Калениченко // Укр. мистецтвознавство: Матеріали, дослідження, рец. / ІМФЕ ім. М.Рильського НАН України. – К., 2004. – Вип. 5. – С. 50-56.
10. **Клитин С.С.** Эстрада и научно-технический прогресс / С.С. Клитин // Овладевая театральной профессией. – М.: Искусство, 1990. – С. 81-86.
11. **Клитин С.С.** Эстрада и эстрадность / С.С. Клитин // Проблемы развития современного эстрадного искусства. – М.: Искусство, 1988. – С. 13-27.
12. **Кнабе Г.С.** Феномен рока и контр-культура / Г.С. Кнабе // Вопросы философии. – 1990. – № 8. – С. 39-61.
13. **Козаченко І.** Попса і мистецтво піснетворення (в Україні) / І.Козаченко // Час / Time. – 1997. – № 43. – С. 23-26.
14. **Лепша І.** Пісня буде поміж нас: Зірки української естради / І.Лепша. – К., 1989. – 167 с.
15. **Мамбетов С.** Вплив телебачення і радіо на розвиток естрадної культури / С.Мамбетов // Вісник Держ. академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2007. – С. 126-129.
16. **Матвійчук А.М.** Хай живе рок-опера / А.М. Матвійчук // Музика. – 1992. – № 6. – С. 9-10.
17. **Михайлов Л.Н.** Создание современного эстрадного зрелища (принципы художественного оформления): автореф. дис... канд. искусств.: спец. 17.00.01 – «Театральное искусство» / Л.Н. Михайлов. – М., 2007. – 19 с.
18. **Мозговий М.П.** Фольклор в українській естраді / М.П. Мозговий // Вісн. Прикарпат. держ. ун-у: Мистецтвознавство. – 2008. – Вип. XIV. – С. 105-109.
19. **Мозговий М.П.** Вплив пісенної естради на масового слухача / М.П. Мозговий // Вісник Харків. держ. академії дизайну і мистецтв: Зб. наук. пр. / За ред. В.Даниленка. – Х., 2009. – № 13. – С. 80-88.
20. **Мозговий М.П.** Популярність естрадної музики: механізми формування / М.П. Мозговий // Мистецтвознавчі записки: Зб. наук. пр. – Вип. 15. – К., 2009. – С. 23-29.
21. **Нечаєнко Т.В.** Особливості сценічного втілення літературно-музичної композиції в естрадному мистецтві / Т.В. Нечаєнко // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Мистецька освіта та мистецтво освіти в контексті формування сталого суспільства», м. Київ, 15-17 трав. 2005 р. – К., 2005. – Ч. 2. – С. 94-96.
22. **Прохорова Ю.О.** Взаємодія режисерської та вокально-естрадної підготовки

майбутніх фахівців естрадного співу / Ю.О. Прохорова // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова. – Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: Зб. наук. пр. – Вип. 1 (11). – К., 2004. – С. 202-208.

23. **Рева Ю.А.** Естрадне мистецтво в соціокультурному процесі / Ю.А. Рева // Мистецтвознавчі записки: Зб. наук. пр. – Вип. 10. – К.: Міленіум, 2006. – С. 141-149.

24. **Рибчинський Ю.О.** Рок-опера: молодша сестра мюзиклу / Ю.О. Рибчинський // Музика. – 1993. – № 5. – С. 26-27.

Резюме

Висвітлено художні особливості естрадного мистецтва України ХХ – початку ХХІ ст. в історико-теоретичному й практичному аспектах. Охарактеризовано стилеві напрями та жанрове розмаїття естрадного мистецтва, запропоновано мистецтвознавчий ракурс щодо вивчення й аналізу камерно-вокальної творчості композитора з урахуванням тенденцій сучасної наукової парадигми.

Ключові слова: національна культура, музичне мистецтво, українська естрадна школа, художньо-естетичні стилі, виконавські школи, національні традиції.

Summary

Kavun V.M. Artistic features of pop art of Ukraine of XX – beginning of XXI century

Actuality of the article consists in the art peculiarity to the variety show at the Ukrainian XX – beginning XXI century into the historical, theoretical and practical aspects. In addition, an author puts by a purpose term paper to consider features and historical stages of development of the Ukrainian musical art of the XX century, and also specific of forming of Ukrainian vocal school of this period.

Key words: national culture, musical art, Ukrainian's variety show, variety singing, art's and estetic's styles, composer's school, national traditions, musical Ukrainianistic.

Аннотация

Раскрыты художественные особенности эстрадного искусства Украины ХХ – начала ХХІ ст. в историко-теоретическом и практическом аспектах. Охарактеризовано стилевые направления и жанровое разнообразие эстрадного искусства.

Ключевые слова: национальная культура, музыкальное искусство, украинская эстрада, художественно-эстетические стили, исполнительские школы, национальные традиции.

Надійшла до редакції 12.11.2013 р.